

продовження життя на планеті. Опанування екологічної культури, як провідної складової духовного розвитку, дає надію індивіду на повноцінну самоактуалізацію.

Будь-який процес містить у собі інформацію про минуле і майбутнє. Отже, екологічна культура є процесом утворення нових цінностей, ставлення до світу природи з переосмисленням екокультурного надбання наших предків. Майбутнє визначається теперішнім станом формування екологічної свідомості, екологічної культури, вибором шляху подальшого розвитку людства.

Таким чином, екологічні цінності являють собою систему категорій, норм та установок, які визначають відношення людини до природи та інших живих істот. Ці відношення містять у собі когнітивний, експресивний і оціночний фактори.

Цінності, проголошені у Неплюєвському братстві, залишаються актуальними і в умовах сьогодення та є ефективними регуляторами й чинниками людської діяльності, здатними вивести українське суспільство з екологічної кризи.

ПОСИЛАННЯ

1. Большак Л.І. Екологічна парадигма як принцип і основа розвитку екологічної культури і освіти / Л.І. Большак // Наукові записки КУТЕП. – 2011. – Вип. 10. – Серія: «Філософські науки». – С. 297–310.
2. Макутон П.Я. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі / П.Я. Макутон // Актуальні проблеми духовності: Збірник наукових праць / Криворізький державний пед. університет. – Кривий Ріг: І.В.І., 2002. – С. 19–29.
3. Мельник Л.Г. «Машина времени» Н.Н. Неплюева (Социально-экономический анализ): монография / Л.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2018. – 368 с.
4. Урсул А.Д. Перспективы экоразвития / А.Д. Урсул. – М.: Наука, 1990. – 270 с.

Шевель А.А. Природоохранная деятельность Неплюевского братства

В статье дается анализ природоохранной деятельности Неплюевского братства, становление универсалий экологической культуры и традиций в Неплюевском братстве, которые становятся интеграционным механизмом формирования бытия человека в культуре и через культуру. Анализируются природоохранные факторы, детерминирующие культуру бытия братчиков. Определяется понятийно-категориальный аппарат культуры бытия как генерального пространства человеческой жизнедеятельности.

Ключевые слова: экология, экологическая культура, экологические факторы, концепция устойчивого развития общества, культура, природа, природоохранная деятельность.

Shevel A.O. Environmental protection activities of Nepliuiev brotherhood

The article provides an analysis of the environmental activities of the Nepliuiev brotherhood, the formation of universals of ecological culture and traditions in the Nepliuiev brotherhood, which become an integration mechanism for the formation of human being in culture and through culture; the analysis of environmental factors determining the culture of being of brothers is given; the conceptual-categorical apparatus of the culture of being and being of human culture as the general space of human activity is determined.

Key words: ecology, ecological culture, environmental factors, the concept of sustainable development of society, culture, nature, environmental activities.

02.03.2019 р.

УДК 94(977):37.091«1905/1907»

В.М. Крижанівський

ВИХОВАНЦІ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЇ (1905–1907) ТА КОНСЕРВАТИВНОГО КУРСУ П. СТОЛИПІНА

У статті проаналізовано спроби захисту корпоративних та професійних прав вихованцями та випускниками Глухівського учительського інституту в роки Першої російської революції та епоху П. Століпінна.

Ключові слова: учительський інститут, університет, вихованці, інтернат, революція.

У радянську та пострадянську добу склалася певна історіографічна традиція осмислення участі вихованців Глухівського учительського інституту в суспільному русі епохи революційного піднесення (1905–1907) та доби консервативного курсу П. Століпінна. Незалежно від ідеологічних переконань істориків та краєзнавців найбільшу підтримку отримала думка, що заворушення в інституті 1905–1907 рр. були зумовлені політизацією вихованців, які ідентифікували себе з певними політичними силами (есерами, соціал-демократами, «спілчанами» тощо). Разом із тим, у фокус вивчення не потрапило питання захисту, вираження, реалізації вихованцями корпоративних, професійних інтересів, реформаторських проектів у революційну та постреволюційну добу [4; 6; 7; 25; 26; 28; 30].

Спочатку доречно кілька слів сказати про елітарну касту «вчителів міських училищ», яку формували випускники учительських інститутів. На 1905 р. десять учительських інститутів Російської імперії за тридцять років випустили близько 3–4 тисяч вихованців, а ще 1500 осіб проходили поточний курс навчання. Варто відмітити престижність освітніх закладів такого типу, оскільки навчання в них давало можливість збіднілим дворянам, амбітним містянам та селянам зробити успішну чиновницьку кар'єру та матеріально забезпечити родину. Так, наприклад, випускник Глухівського учительського інституту 1901 р. С.І. Ключко-Жовнір згадував, що для його батька відправлення сина в учительський інститут було своєрідною спробою «вивести в люди», «зробити панком» [1, арк. 4–6].

Закономірно, що амбітна кількатисячна професійна спільнота (вихованці інститутів та вчителі міських училищ) мала репрезентувати свої інтереси в роки Першої загальноімперської революції. Зрозуміло, що вихованці Глухівського учительського інституту були органічною складовою цієї професійної групи.

Глухівський учительський інститут поступово втягувався в революційний вихор. Усе розпочалося із січневого (1905) самовбивства П. Боброва, що було підкріплене травневим бойкотом вранішньої та вечірньої молитви, служби в домовій церкві св. Дмитрія Ростовського. Утім інститут до осені 1905 р., порівняно з іншими середніми навчальними закладами Російської імперії, був клондай-

ком тиші та стабільності. Наприклад, Томський учительський інститут 1905 р. був закритий, а у Глухівський було переведено 3-х вихованців.

На нашу думку, відносний спокій в інституті утримувався завдяки авторитету багаторічного директора-демократа І.С. Андрієвського. Проте 4 серпня 1905 р. його замінив очільник учительської семінарії П.О. Міловський. Окружне керівництво вважало, що саме Павло Олександрович – «цивільний генерал» (дійсний статський радник) забезпечить керованість інституту в умовах розгортання революційного руху. 1 вересня 1905 р. вихованці подали новому директорові петицію, яка містила такі вимоги: заповнити вакантну посаду вчителя математики, відкрити доступ до фундаментальної (учительської) бібліотеки; прохати окружне керівництво про переведення учительського інституту до Києва, реформувати інтернат (послаблення контролю, запровадження студентського суду); урочний метод викладання замінити системою репетицій (співбесід), скасувати перехідні екзамени, золоту медаль та звільнити економа [10, с. 101; 8, с. 41; 4, арк. 7].

Таким чином, вимоги вихованців інституту не виходили за межі захисту корпоративних інтересів. Проте «Скринька Пандори» була відкрита економом, який, бажаючи відігратися на юнаках, що вимагали його звільнення, реалізував «маленьку вендету». За традицією, у суботу вихованці милися в міській лазні, а економ привозив змінну білизну. З нез'ясованих причин він не приїхав, а «постраждалі» змушені були вертатися до інституту без білизни. Обурені юнаки, систематизувавши вище вказані вимоги, 22 вересня прийшли з петицією до директора, який її проігнорував. У результаті – з 23 вересня, за ініціативою С. Васильченка, розпочався страйк [4, арк. 8].

Як видно, на серпень-вересень 1905 р. базові вимоги вихованців інституту зводилися лише до реформування системи викладання та порядку проживання в інтернаті. Доречно зазначити, що ці запити в модернізованому вигляді цілеспрямовано піднімалися глухівчанами й у наступні роки. Так, наприклад, 1906 р. делегати від Глухівського учительського інституту представили свої пропозиції на Першому загальноімперському з'їзді представників від учительських інститутів (Санкт-Петербург). На ньому були також представники Санкт-Петербурзького, Московського, Білгородського, Феодосійського, Віленського християнського та єврейського інститутів. Серед головних проблем, які турбували вихованців інститутів, можна виокремити такі. По-перше, перетворення інститутів на педагогічні заклади при університетах. Учительські ж семінарії мали бути перетворені на середні спеціалізовані педагогічні навчальні заклади, випускники яких мали вступати до учительських інститутів. По-друге, переведення інститутів у міста, в яких знаходяться університети. По-третє, надання автономії учительським інститутам. По-четверте, спрощений доступ до університетської освіти [14, с. 116–117].

Варто нагадати, що до 1905 р. вихованці учительських інститутів, духовних семінарій, кадетських корпусів, комерційних, реальних училищ для подальшого навчання в університеті мали скласти іспити з усіх предметів за гімназійний курс. Проте 1905–1906 рр. ситуація якісно змінюється й випускники реальних училищ, духовних семінарій отримали право складати лише один іспит із латини, максимум – два (латина й одна з новоевропейських мов) [17, с. X–XI; 13, с. 107–122], тоді як «проскрибовані» вихованці учительських інститутів мали складати всі іспити [18, с. VII]. На Першому загальноімперському з'їзді представників від учительських інститутів (1906) делегати від Санкт-Петербурзького, Московського, Білгородського, Феодосійського, Глухівського учительських інститутів висловили своє бачення про те, що мають додатково складати тільки одну іноземну мову [14, с. 116–117].

Зрозуміло, що названа дискримінація викликала велике обурення серед вихованців, оскільки навчальна програма учительських інститутів та чоловічих гімназій була майже тотожною. Різниця полягала лише в тому, що в інститутах не викладалися новоевропейські мови та латина, проте більше годин відводилося на природничу історію, психологію, педагогіку та методику. Окрім того, багато вихованців інститутів були випускниками учительських семінарій та мали серйозний педагогічний стаж, часто займалися репетиторством із тими ж гімназистами. Зрештою, випускники учительських інститутів відчували штучний характер цієї дискримінації, оскільки на загальних засадах, без додаткових іспитів, ставали студентами Московської сільськогосподарської академії, Київського політехнічного інституту, Харківського технологічного інституту. Також представників від учительських інститутів обурювало те, що вони мали упродовж 6 років відпрацьовувати казенну стипендію або повернути кошти за 3 роки навчання (450 руб). Багато хто з них вважав, що час відпрацювання необхідного зменшити або зовсім скасувати.

Доречно зазначити, що в роки Революції Міністерство освіти відійшло від жорсткого курсу обмеження вступу випускників учительських інститутів в університети. Так, 1907 р. випускник Глухівського учительського інституту Панасюк подав до Міністерства освіти прохання про вступ до вищого навчального закладу та отримав дозвіл, хоча це було порушенням законодавства, оскільки він не відпрацював необхідні 6 років. У той же час інший випускник Глухівського інституту – А. Пушкар – вступив до Київського політехнічного інституту, але не був затверджений Міністерством освіти, оскільки не сплатив 450 руб., що відповідало розміру стипендії за 3 роки [14, с. 126].

Міцність цих корпоративних інтересів виявилася на Першому учительському з'їзді (1909). Напередодні його проведення випускник Глухівського учительського інституту 1901 р. П. Курінний провів анкетування вихованців Санкт-Петербурзького, Московського, Казанського, Біл-

городського, Томського, Глухівського, Феодосійського учительських інститутів та вчителів міських училищ Російської імперії, що підтвердили вимоги 1906 р., які зводилися до таких позицій: 1) переведення учительських інститутів в університетські міста; 2) перетворення учительських інститутів на вищі навчальні заклади або на «Педагогічну академію» [12, с. 97; 20, с. 61].

Втім ідея масштабного реформування учительських інститутів йшла не тільки «знизу», але й «згори». Так, 1906 р. Міністерство освіти Російської імперії розіслало керівництву інститутів повідомлення про необхідність розробки нового положення для закладів такого типу. Відповідно до цього педагогічна рада Глухівського інституту розробила рекомендації з реформування інтернауту, навчальної програми, які, зрештою, були представлені на Нараді з побутових питань та облаштування учительських інститутів при Міністерстві освіти (26 лютого – 6 березня 1907 р.).

На першому засіданні наради від 26 лютого 1907 р. викладач російської мови Глухівського учительського інституту Д. Совицький акцентував увагу на тому, що для вихованців наріжним питанням є доступ до системи вищої освіти [2, арк. 72]. Цю ж позицію 27 лютого 1907 р. висловив заступник міністра освіти О.П. Герасимов [2, арк. 163]. Окрім того, 1–6 березня 1907 р. відбувалося засідання Комісії про розгляд Положення про учительські інститути від 31 травня 1872 р., на якій було прийнято рішення про доцільність перетворення учительських інститутів на відкриті навчальні заклади; продовження курсу навчання з 3-х до 4-х років [2, арк. 239, 243].

У серпні 1907 р. Міністерство освіти Російської імперії надіслало до учительських інститутів проект потенційних перетворень. У ньому було запропоновано перейти з трирічного терміну навчання на чотирирічний; приймати до установи лише осіб, що мали звання «народний учитель» і пропрацювали в системі освіти не менше 2-х років; вихованці випускного класу мали розділятися за спеціалізацією на дві групи: літературно-історичну та природничо-математичну. Передбачалося не тільки перейти до спеціалізації, але й якісно ускладнити програму навчання за рахунок правознавства, тригонометрії та ін.

Доречно зазначити, що наприкінці 1860-х рр. розробники проекту про учительські інститути вважали, що вчитель міського училища має отримувати універсальні знання, які дозволять йому викладати усі предмети – від музики до природничої історії. Проте на початок ХХ ст. відбулося масове перетворення 2-класних міських училищ на 4-класні, програма яких наближалася до навчальної програми прогімназій. У зв'язку з цим виникла необхідність перейти до підготовки вчителів міських училищ за спеціалізацією.

Педагогічна рада Глухівського учительського інституту врахувала ці рекомендації Міністерства освіти і прийняла рішення про надання переваги з 1907–1908 н. р. вступникам, що закінчили учительські семінарії та про-

працювали в системі освіти не менше 2-х років. Дещо пізніше були введені нові курси з гігієни, вітчизнознавства, тригонометрії, космографії, збільшено кількість аудиторних годин на методику; з окремих предметів відбувся перехід до лекційної форми організації навчального процесу [11, с. 13–14; 9, с. 220].

Важливою складовою реформування учительських інститутів було мовне питання. Кожен із етносів багатолітньої держави Романових намагався розв'язати цю болючу проблему. Так, буряти створили союз «Буряд заной тут», який, окрім політичних вимог, вимагав запровадження алфавіту (редакції Агвана Дорхеева), створення національних шкіл. У свою чергу, калмики Облесті війська Донського підняли питання про організацію педагогічних курсів для вчителів-калмиків, про збільшення кількості годин на калмицьку мову [23, с. 44–48].

Польський рух за національну школу також активізувався в цей період, бо з 1863 р. проводилася політика русифікації Привіслянського краю. У відповідь поляки почали створювати таємні школи з рідною мовою навчання. Протистояння дійшло до того, що батьки, які навчали таємно своїх дітей грамоти, мали сплачувати штраф у розмірі 5 рублів. Проте в умовах розгортання революційного руху російський уряд пішов на поступки. Так, наприклад, 1905 р. вийшло урядове розпорядження про дозвіл викладання польською та литовською мовами у початкових 2-класних школах, міських училищах та середніх навчальних закладах у місцевостях, де більшість населення становили литовці та поляки. За кілька тижнів в Підвіслянському краї школи з російською мовою викладання перетворилися на пустки [15, с. 108–109; 16, с. IV].

На початку 1906 р. у Ковенській губернії посилювався рух за навчання в початковій школі литовською мовою. У результаті 200 російських/українських учителів були змушені полишити місце роботи. Серед литовців поширювалися вимоги не тільки щодо навчання рідною мовою, але й про заміну навчальних підручників, які дискримінували католиків та минуле Великого князівства Литовського (наприклад, позицією «Литва – исконная Русь») [19, с. 75–77]. Під тиском громадськості керівництво Віленського учбового округу 1907 р. дозволило в навчальному процесі Поневезької учительської семінарії використовувати посібники литовської мови [21, с. 74].

Доречно нагадати і про білоруський рух за рідну школу, оскільки він безпосередньо пов'язаний із Глухівським учительським інститутом. На теренах Білорусі мова автохтонного населення залишалася «домашньою», у системі освіти, науки та літератури використовувалися польська та російська літературні мови. Парадоксально, але білоруси мали можливість вільно, починаючи з 1880-х рр., послуговуватися в позаурочний час рідною мовою в Мінській духовній та учительській семінаріях, Віленському учительському інституті. Утім на початку ХХ ст. білоруською мовою друкувалися тільки фольклорні матеріали, але латиницею [29, с. 25–33].

У 1904–1910 рр. кількість білорусів, що одночасно навчалися у Глухівському учительському інституті, зросла до 10–12 осіб. У більшості випадків вони були уродженцями північних повітів Чернігівської та Могилівської губерній. На початку 1908 р. під впливом українського національного руху сябри у Глухівському учительському інституті організували «Белоруський національний союз (хеуру)». Його учасники створили нелегальну бібліотеку, читальню, аналізували реферати, започаткували лекції з питань організації національної школи [22, с. 41]. Припускаємо, що членом цього гуртка був відомий білоруський письменник Іван Івашин (Янка Журба). Варто підкреслити, що два випускники Глухівського інституту – Янка Журба (1909) та Н. Ярошевич (1906) – були дописувачами відомої першої білоруської газети «Наша Ніва», яка пропагувала ідею створення національної школи [31].

Після 1905 р. Глухівський учительський інститут перетворився на центр українського руху за національну школу. 15 лютого 1907 р. 36 вихованців підписали звернення про необхідність запровадження в інституті української літератури та історії, які мали викладатися рідною мовою. Доцільно зазначити, що ініціатори цього листа були добре поінформовані, що наприкінці лютого 1907 р. відбудеться нарада при Міністерстві освіти з проблем реформування учительських інститутів, тому діяли на випередження та сформулювали своє бачення удосконалення інститутської освіти.

Також необхідно сказати про лексику цієї заяви (звернення), яка репрезентує утвердження української модерної нації. Так, наприклад, вихованці інституту у листі використали шість разів слово «українці» самостійно або у сполученні з іншими словами («українська школа», «український народ»), хоча в офіційному дискурсі вживається поняття «южно-русская народность», «малороссы». Одночасно відбувається ігнорування й терміну «великороссы», що мав підкреслювати єдність із малоросами й білоросами. У той же час застосовується для цього поняття «росіяни», «російська мова» [5, с. 134–135].

У березні або квітні 1908 р. директору П. Міловському вихованці Сухоребрий та Герненко подали прохання про включення до навчального плану української мови, літератури, історії, які повинні викладатися українською або російською мовами. Варто підкреслити, що це звернення підтримали не тільки 42 вихованці-українці, але й 11 представників інших національностей [7, с. 24]. 12 березня 1909 р. вихованці інституту під час вільних занять знову порушили питання про викладання у навчальному закладі українською мовою. Після цієї «прикрої події» жандармське управління посилює контроль над вихованцями установи та Є. Вировим [3, арк. 1].

Можна передбачити, що одним із ініціаторів, а можливо, й головним натхненником написання цього звернення був Євген Вировий. Достатньо цікава інформація про цього юнака міститься в характеристиці, що була написана керівництвом установи перед виданням ди-

пломів. У ній зазначалось: «Выровой. Способный, приличный, воспитанный юноша. С солидными знаниями. Педагогическим делом очень интересуется. Всегда с усердием и с умением относится к учительскому делу. Обещает быть очень хорошим учителем» [3, арк. 1]. Знаковим є те, що Євген, навчаючись в інституті, активно друкувався у відомій україномовній газеті «Рада» (1908), був організатором українського таємного гуртка, який підтримував зв'язки зі студентами Київського університету. За допомогою киян гуртківцям удалося сформувати нелегальну бібліотеку, яка була виявлена керівництвом інституту 18 грудня 1908 року.

Після 1909 р. нами не фіксуються відкриті спроби вихованців учительського інституту порушувати питання реформування системи освіти відповідно до національних потреб. Вірогідно, це зумовлено як і тим, що інститут залишив Є. Вировий, так й активною діяльністю нового директора М. Григоревського, який швидко відновив дисципліну в установі. Варто зазначити, що з 1909 р. жандармське управління здійснювало постійний нагляд за вихованцями та викладачами інституту.

Отже, в роки суспільно-політичної нестабільності на початку ХХ ст. вихованці Глухівського учительського інституту намагалися репрезентувати свої професійні, корпоративні інтереси, які зводилися до перетворення інститутів на вищі навчальні заклади, намагалися надати освітньому процесу національного спрямування.

ПОСИЛАННЯ

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління, ф. 166, оп. 12, спр. 3325. Ключко-Жовнір Семен Іванович. арк. 4–6.
2. Історико-педагогічний музей Глухівського національного педагогічного університету (далі – ІПМГНПУ). Виписи І.М. Ляшка з фондів Центрального державного історичного архіву СРСР у м. Ленінград (нині – Російський державний історичний архів (РДА), ф. 733, оп. 175, спр. 128.
3. ІПМГНПУ, Звіт Маслова О.О. (виписи з ЦДІАК. ф. 1439, оп. 1), 8 арк.
4. ІПМГНПУ, Кириченко А.В. Історія Глухівського учительського інституту, 71 арк. [рукопис].
5. ІПМГНПУ, Колективна заява вихованців інституту // Україна. Том. 1. март 1907. С. 134–135 [ксерокс].
6. ІПМГНПУ, Ляшко І.М., Гамалій А.Т. Столітній шлях. Нарис історії Глухівського державного педагогічного інституту / відповідальний редактор І.Т. Качан. Глухів, 1973. 38, 1 арк. [машинопис].
7. ІПМГНПУ, Сапитон Г. Глуховському учительському інституту 75 лет (1874–1949 гг.). Глухов, 1949. – 43 с. [машинопис].
8. Васильченко С. Мій шлях // Твори у чотирьох томах / за загальною редакцією академіка О.І. Білецького. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 4. – 455 с.
9. Гирич Я.М. Глухівський учительський інститут у 1905/1906 та 1906/1907 навчальних роках: доповідні записки, протоколи засідань педагогічної ради // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів, 2017. – Вип. V. – С. 218–255.
10. Карпов М. Грізний рік. Із записок народного вчителя. – Х.: «Прапор», 1973. – 171 с. [літературно опрацьовані спогади].
11. Отчет попечителя Киевского Учебного Округа о состоянии учебных заведений округа за 1907 год [Текст]. – К.: Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1908. – 530 с.
12. Клуный П. В ожидании Первого съезда учителей городских по положению 1872 года училищ // Русская школа. – 1909. – № 3. – С. 94–100.
13. Клуный П. Окончившие учительские институты стучатся в закрытую дверь университетов // Русская школа. – 1907. – № 11. – С. 107–122.
14. Клуный П. (Михайлович). Право окончивших курс учительских институтов на высшее образование (данные анкеты) // Русская школа. – 1908. – № 3. – С. 116–139.

15. Новости литературы (Тайное обучение) // Русская школа. – 1911. – № 3. – С. 108–109.
16. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1905. – № 12. – С. IV.
17. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1906. – № 5–6. – С. X–XI.
18. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1907. – № 10. – С. VII.
19. Педагогическая хроника // Русская школа. – 1906. – № 1. – С. 75–77.
20. Разные известия и сообщения // Русская школа. – 1906. – № 9. – С. 61
21. Разные известия и сообщения // Русская школа. – 1907. – № 11. – С. 74.
22. Русова С. К вопросу о белорусской школе // Русская школа. – 1908. – № 11. – С. 39–42.
23. Русова С. Хроника национальной школы // Русская школа. – 1907. – № 11. – С. 44–48
24. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманської та Лівобережної України. Посібник для учбової та наукової роботи студентів та учнів середніх шкіл до «Глухівського періоду» історії України (1708–1782 рр.). – Глухів, 1996. – 143 с.
25. Белашов В.І. Українські політичні партії на Глухівщині у Першій Російській революції (1905–1907) // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів, 2016. – Вип. 4. – С. 9–14.
26. Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1994 рр.). – Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1994. – 46 с.
27. Крижанівський В.М. Викладачі Глухівського інституту (1874–1924 рр.). Біобіографічний словник. – Глухів-Кропивницький, 2017. – 96 с.
28. Ляшко И.М., Ковальчук Г.С. Степан Васильченко и революционные события 1905–1907 гг. на Глуховщине // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. – Глухов, 1984. – С. 24–26.
29. Снацковская С.В. Развитие образования и педагогической мысли на территории Беларуси в 60-е годы XIX – начале XX века: автореф. на соискание ученой степени док. пед. наук. – Нижний Новгород, 2012. – С. 25–33
30. Ткаченко В.К. Глухів. – Харків: Прапор, 1968. – 143 с.
31. Ярошевич Никанор Казимирович – первый ректор Белорусского государственного политехнического института. – [Електронний пєсур]. – Режим доступу: <https://vesti.bntu.by/nikanor-kazimirovich-yaroshevich-pervyy-rektor-belorusskogo-gosudarstvennogo-politehnicheskogo>.

Крижановский В.М. Воспитанники Глуховского учительского института в период революции (1905–1907) и консервативного курса П. Столыпина

В статье проанализированы попытки защиты корпоративных и профессиональных прав воспитанниками и выпускниками Глуховского учительского института в годы Первой русской революции и эпоху П. Столыпина.

Ключевые слова: учительский институт, университет, воспитанники, интернат, революция.

Kryzhanivskiy V.M. Pupils of the Hlukhiv teachers' institute during the Revolution (1905–1907) and the conservative course of P. Stolypin

In the article analyzes attempts to protect corporate and professional rights by pupils and graduates of the Hlukhiv teachers' institute during the years of the First Russian Revolution and the era of P. Stolypin are analyzed.

Key words: teacher's institute, university, pupils, boarding school, revolution.

28.02.2019 р.

УДК 94(477.5)«1914/1918»

О.С. Немченко

**ЗЕМСЬКІ УСТАНОВИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У СПРАВІ
ДОПОМОГИ ДІТЯМ ФРОНТОВИКІВ
У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

У статті розглядається діяльність земських установ Чернігівської губернії у справі допомоги дітям фронтовиків у роки Першої світової війни. З'ясовано основні завдання, які постали перед земствами у зв'язку з появою значної кількості сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено способи їх вирішення на місцях.

Ключові слова: Перша світова війна, Чернігівська губернія, земські установи, діти-сироти, притулки-ясла, опіка.

Перша світова війна мала низку негативних проявів. Масовість жертв бойових дій з перших днів війни спонукала суспільство звернути особливу увагу на сім'ї своїх захисників, а особливо на їх дітей, що стали сиротами, напівсиротами або просто не мали належних умов для життя, освіти і т. ін. Опікою над дітьми воїнів тією чи іншою мірою займалися державні установи, благодійні організації, органи земського та міського самоврядування, церква. На загальноімперському рівні діяли спеціальні структури, створені ще до війни: Олексіївський, Романівський та Георгіївський комітети [1, с. 7]. Для земств Чернігівської губернії опіка над дітьми теж стала важливим напрямом їхньої діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, необхідністю наукового осмислення ролі земських установ Чернігівської губернії у справі надання допомоги незахищеним верствам населення в умовах воєнного часу, оскільки ця складова їхньої діяльності не знайшла свого повного відображення в історіографії. Водночас, зважаючи на те, що нині на території України відбуваються воєнні дії, вивчення досвіду діяльності земських установ у сфері допомоги жертвам війни має і практичну актуальність, передусім, з точки зору аналізу та переосмислення відповідних практик багатовекторної підтримки різних категорій населення.

Аналіз літератури свідчить про те, що дослідження діяльності земств Чернігівської губернії у справі допомоги дітям фронтовиків у роки Першої світової війни все ще перебуває у стані розробки і не знайшло свого повномасштабного висвітлення. Проблемі надання допомоги дітям у загальноукраїнському вимірі присвячена низка статей О.В. Кравченко [2; 3; 4; 5]. Дослідниця, зокрема, проаналізувала державну та громадську опіку над дітьми, а також діяльність Олексіївського головного комітету у цій сфері. Окремі аспекти з акцентом уваги на громадській та приватній благодійності висвітлили у своїх студіях О.М. Донік [6; 7; 8], Ф.Я. Ступак [9], Н.І. Загребельна та І.А. Коляда [10]. Л.М. Жванко дослідила стан соціального захисту дітей біженців за доби Української Центральної Ради [11]. Студія О.О. Колосової присвячена правовим засадам соціального захисту безпритульних дітей і дітей-сиріт за доби Української Народної Республіки та Гетьманату [12]. Окре-